

10. *Drucker P.* Post — Capitalist Society. — NY, 1993.
11. *Naisbitt J.* Megatrends. The New Directions, Transforming Our Lives. — NY, 1984.
12. Political economy. The New Encyclopaedia Britannica. 15th Edition. In 32 volumes — Режим доступу: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/467600/political-economy>.
13. *Toffler A.* The Adaptive Corporation. — Aldershot, 1985.

Статтю подано до редакції 13.11.13

УДК: 330.117:330.111.62

О. В. Якубенко,
аспірант кафедри політекономії
факультетів управління та маркетингу,
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ У ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто особливості методологічних підходів до визначення інтелектуальної власності, її місце та роль у інноваційному розвитку національної економіки. Розкрито особливості інституціонального забезпечення сфери інтелектуальної власності у трансформаційних умовах України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інтелектуальна власність, інновації, інноваційний розвиток, інтелект, інтелектуально-інноваційна діяльність.

АННОТАЦИЯ. Рассмотрены особенности методологических подходов к определению интеллектуальной собственности, ее место и роль в инновационном развитии национальной экономики. Раскрыты особенности институционального обеспечения сферы интеллектуальной собственности в трансформационных условиях Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: интеллектуальная собственность, инновации, инновационное развитие, интелект, интеллектуально-инновационная деятельность.

ANNOTATION. The article examines features of methodological approach of identifying intellectual property, place and part in innovative development of national economy. Revealed peculiarities of provision of intellectual property sector in transformational conditions of Ukraine.

KEY WORDS: intellectual property, innovations, innovative development, intellectual-innovation activity.

Постановка проблеми. Питання про інтелектуальну власність, а в ширшій постановці — про структуру інтелектуальної діяльності, інноваційний розвиток, інтелектуальний капітал, інтелектуальне суспільство взагалі є достатньо дискусійним у сучасній економічній теорії, соціології, праві, менеджменті. Мова йде про методологію пізнання інтелектуальної власності в контексті загальної теорії власності, формування ринку об'єктів інтелектуальної власності, інституціональних принципів і підходів до комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, визначення правових чинників та економічних стимулів її розвитку, а також охорони інтелектуальної власності в Україні та в глобальному вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різних аспектах проблеми інтелектуальної власності та інноваційного розвитку розроблялися вітчизняними вченими та економістами інших країн СНД. Серед найвідоміших авторів слід назвати Г. Андрощука, Ю Бажала, В. Базилевича, А. Єлисеєва, Л. Федулову, В. Хрустальову, А. Чухна та інших.

Важливі дослідження проблеми інтелектуальної власності здійснені такими відомими західними вченими, як Д Белл, П. Друкер, Р. Інглегарт, Т. Стюарт, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, К. Фримен.

Але, стверджувати, що відносини інтелектуальної власності у рамках економічної науки всебічно розкрито, ще зарано. Потребують подальших зусиль учених питання щодо визначення змісту інтелектуальної власності, проблеми законодавчого регулювання її суспільних відносин, визначення внутрішніх суперечностей її розвитку і виявлення шляхів їх розв'язання.

Формування мети. Узагальнення теоретичних і методологічних положень щодо визначення соціально-економічної природи інтелектуальної власності, її місця та ролі у інноваційному розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбіжності методологічних підходів до визначення феномену інтелектуальної власності у філософії, праві, неокласичній і новій інституціональної економічній теорії (НІЕТ) пов'язані з трактуванням можливостей і меж привласнення (відчуження) інтелектуального продукту. У сучасному праві стає розповсюдженішою концепція виключності прав, у рамках якої сам термін інтелектуальної власності позбавляється будь-якого змісту, в той час як у НІЕТ продовжуються пошуки інституціональних підстав обґрунтування пропріетарної концепції інтелектуальної власності в контексті загальної теорії відносин власності [5].

Питання про те, чи являється інтелектуальний продукт об'єктом тільки виключних прав або допускається також його регулювання у рамках інституту власності (тобто чи являється він хоч би і частково, об'єктом речових прав), залишається дискусійним. Відповідь на це питання зачіпає ширшу проблему співвідношення власності та прав власності, з одного боку, і права інтелектуальної власності, з іншого. У рамках пропріетарної концепції інтелектуальної власності ідеальна природа результатів інтелектуальної діяльності ірраціоналізує, але не виключає можливостей застосування та накладання принципів інституту прав власності на виключні права на інтелектуальні продукти. Економічна сутність прав на нематеріальні об'єкти полягає в забезпеченні залучення об'єктів інтелектуальної власності в економічний обіг [2].

Історичні передумови формування пропріетарної концепції базуються не на забобонах, яким протистоїть негативна практика (спроби пристосувати речові права до обслуговування правовідносин у сфері результатів інтелектуальної діяльності), а свідчать про природність і логічність підходу до результатів інтелектуальної діяльності, введених в ринковий обіг, з точки зору загальної природи відносин власності. Інститут інтелектуальної власності завжди відбиває зміну системи суспільних цінностей. Об'єкти інтелектуальної діяльності мають значну суспільну цінність, а їхня доля небайдужа суспільству. Практично на будь-яке інтелектуальне право накладається система обмежень, котра ясно показує сформовану систему відносин між творцем об'єкта, суспільством і правовласником [1]. З цієї позиції під інтелектуальною власністю слід розуміти особливу інституціоналізовану сферу відносин власності з приводу відчуження-привласнення та економічної реалізації результатів інтелектуальної діяльності, що забезпечує інноваційний розвиток на мікро та макрорівнях.

Інтелектуальна діяльність як творчий процес завершується створенням інтелектуального продукту, який приймає певну форму — матеріальну або нематеріальну, та, входячи в сферу суспільних відносин, «пропріетаризується», тобто наділяється правами власності. Пропріетаризація результатів інтелектуальної діяльності має подвійний економіко-правовий характер, який розкривається в єдності суб'єктивних правових відносин, та об'єктивних економічних відносин, які відображаються чи не відображаються в конкретних правових нормах. Опредмечування інтелектуальної діяльності «зникає» з її пропріетаризацією за допомогою інституціональних механізмів патентування та ліцензування, що складають інституціональний базис «перетікання» інтелектуальної діяльності у інноваційну.

У сучасних умовах інновації є одним із найважливіших факторів забезпечення якісного економічного зростання та підвищення конкурентоздатності економіки. Інновації у самому загальному змісті можна визначити як результат інтелектуальної діяльності, що може бути отриманий на будь-якій її стадії і приносить комерційну вигоду чи позитивний соціальний ефект. Поняття «інновація» визначається по-різному залежно від методологічних підходів, серед яких виділяють два: як результат інтелектуальної діяльності й як процес впровадження новацій, розуміючи під ним зміни з метою комерціалізації та використання нових видів споживчих товарів, нових технологічних процесів, ринків і форм організації. В загальному розумінні комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці у ринковий товар.

За всіх можливостей розширення форм комерціалізації інтелектуальних продуктів у центрі уваги завжди перебуває їх зв'язок з інтелектуальним капіталом. За логікою визначення зміст інтелектуального капіталу формує зміст поняття інтелекту. І теоретично, і практично далеко не всі результати інтелектуальної діяльності потрапляють у сферу інтелектуальної власності з наступною їх комерціалізацією та капіталізацією у очікуванні отримання відповідних «вменених» доходів (прибутку). Значна їх доля в силу специфіки інтелектуальних продуктів чи недостатньої специфікації та інституціоналізації, минаючи стадію комерціалізації, безпосередньо формують чи збільшують інтелектуальний статус, інтелектуальне поле корпоративного впливу (тобто інтелектуальну владу) її творців, обмежуючи свої мотиваційні претензії певним розміром рентного доходу, загальним виразом якого виступає інтелектуальна рента.

Якщо рента «взагалі» — це дохід, отриманий як надприбуток за допомогою будь-якого продуктивного фактора, який характеризується абсолютно нееластичною пропозицією відносно ціни (на довгострокових часових проміжках), то інтелектуальна рента є тим платежем власнику інтелектуального капіталу, який перебільшує кошти, необхідні для того, щоб утримати інтелектуальний капітал у певній сфері використання. Визначення інтелектуальної ренти як простої суми її складових (технологічної, управлінської, інноваційної, інформаційної, наукової) ще не наділяє її ознаками цілісності. Більш того, навіть природна рента як об'єктивна факторна альтернатива інтелектуальної ренти, має суттєвий опосередкований вплив на обсяги останньої, виступаю-

чи інвестиційним джерелом трансформації природної ренти у інтелектуальну.

Інтелектуальній ренті притаманні атрибутивні властивості ренти, а саме: умовою формування виступає монополія на обмежені ресурси як на об'єкт власності; рентним доходом є додатковий дохід (надприбуток), який не пов'язаний безпосередньо з підприємницькою діяльністю або з додатковими трудовими зусиллями; для рентних відносин характерна тенденція диференційованості. Особливі властивості інтелектуальної ренти, як однієї з форм ренти, виникають унаслідок інтелектуалізації факторів і результатів виробництва, детермінованих умовами чи цінністю (корисністю) інтелектуальних продуктів. При задіянні ефективних механізмів мотивації інноваційного розвитку матимуть місце поперемінне перевищення попиту та пропозиції інновацій. Тому є сенс проводити прогнозування зміни попиту та пропозиції (діагностику наявного попиту та пропозиції) різних видів інновацій і справляти відповідний мотиваційний вплив на попит чи пропозицію. При цьому рентний мотиваційний механізм має забезпечувати переважне перевищення пропозиції інновацій над попитом на них. У такій ситуації існуватиме конкуренція наукових розробок, яка дозволить підвищити конкурентоспроможність майбутньої продуктової інновації. У протилежному разі результативність наукової складової потенціалу інноваційної діяльності знижуватиметься. Позитивний ефект від впровадження рентного мотиваційного механізму можливий лише в тому випадку, коли він забезпечить появу на ринку інновації, адекватних мотивації суб'єктів інноваційного процесу. Мотиваційний механізм повинен згладжувати різноспрямованість їх мотивації.

Аналіз структури державного регулювання інтелектуальної власності в Україні дозволяє зробити висновок, що система державних і недержавних органів перебуває у фазі свого становлення. Ефективність діяльності цієї системи буде значною мірою залежати від розвитку тих її компонентів, які, з одного боку, пов'язані із якісним збільшенням потужності та технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності, а з іншого — з розвитком недержавних інституцій регулювання діяльності у сфері інтелектуальної власності. Саме такі інституції мають відігравати значно вагомішу роль у вирішенні ключових питань інституціоналізації цієї сфери.

Практика інституційного забезпечення сфери інтелектуальної власності в Україні свідчить про наявність істотних недоліків у реалізації української моделі державного регулювання інтелектуальної власності.

сті; про недостатню здатність системи підтримувати інноваційний розвиток первинних господарюючих суб'єктів та економіки країни в цілому. Хоча наша держава приєдналася до міжнародних конвенцій та угод у сфері захисту прав інтелектуальної власності, набула членства у ряді міжнародних організацій (а правовідношення у цій сфері регулюють 10 спеціальних законів, 9 кодексів, 18 міжнародних угод і близько 100 підзаконних актів), проте чіткої системи охорони прав інтелектуальної власності на сьогодні не вибудовано.

Гальмування інтелектуально-інноваційного розвитку в Україні є свідченням необхідності створення тих необхідних передумов, без яких було б неможливо органічне з'єднання первинних інноваційних осередків, суб'єктів і об'єктів інноваційної діяльності в єдину цілісну національну інноваційну систему (НІС). Потреба у формуванні національних інноваційних систем може бути обгрунтована тим, що саме на рівні НІС найчіткіше виявляються механізми регулювання трансферу науково-технологічних знань, у той час як фінансовий капітал відносно легко перетинає національні чи регіональні кордони, трансфер інтелектуальних потоків відбувається значно повільніше. Трансфер знань, у свою чергу, прямо залежить від трансферу людського капіталу, мобільність якого дуже обмежена. І рівень цієї мобільності насамперед визначається особливостями механізмів державного регулювання й ефективністю роботи різних державних і напівдержавних інститутів, тобто всіма тими факторами, при вивченні яких і необхідно приймати на увагу наявність національних кордонів.

Транснаціоналізація науки і патентне співробітництво виявляються не тільки в спільній розробці, але й у спільному володінні результатами НДДКР. Дана форма інтернаціоналізації інтелектуальної власності впливає на технологічний і інноваційний потенціал країн, формує синергизм наукових досліджень з метою одержання нових знань. Розвитку даного процесу сприяли поява глобальних ланцюжків створення вартості, диференціації у витратах на проведення досліджень у тій чи тій країні, можливості проведення крос-граничних науково-дослідних робіт і істотних змін національної управлінської політики в багатьох країнах (у першу чергу, посилення прав інтелектуальної власності і податкові режими для НДДКР).

Висновки

1. Поширені у сучасній економічній теорії та праві погляди, згідно з якими зміст інтелектуальної власності зводиться лише до сукупності (режиму) виключних прав, не може мати достатньої

аргументації, оскільки «виключні права» не є чимось «іншим» по відношенню до власності, а вихідною ознакою визначення останньої таким же чином, яким відносини відчуження (результат виключеності прав) є вихідними для відносин привласнення. Власне тому відносини відчуження — привласнення залишаються змістовною характеристикою відносин інтелектуальної власності.

2. Трактуювання процесу трансформації інтелектуальної діяльності в інноваційну знаходиться в рамках логічного ряду: інтелектуальна діяльність → інтелектуальний продукт → інновації → комерціалізація → капіталізація → інноваційна діяльність. Разом з тим, така послідовність залишає відсторонь альтернативний контекст, а саме, можливості та межі здійснення інноваційної діяльності поза інститутом інтелектуальної власності.

Література

1. Андрощук Г.А. Права интеллектуальной собственности и их защита в соглашении ТРИПС // Пробл. науки. — 2003. — №4. — С. 24–32.
2. Базилевич В.Д., Гльїн В.В. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку. — К.: Знання, 2008. — 697с.
3. Біла книга-2. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Л.А. Булавін (ред. кол.), О.В. Дем'яненко (упоряд.). — К.: Парламентське видавництво, 2008. — 246 с.
4. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
5. Мэггс П.Б., Сергеев А.П. Интеллектуальная собственность. — М.: Юрист, 2000. — 396 с.
6. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія. — К.: КНЕУ, 2004. — 252 с.

Статтю подано до редакції 09.12.13

УДК 330.837

Е. П. Миколенко, аспірант,
Харьковский гуманитарный университет
«Народная украинская академия»,
г. Харьков, Украина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ПОДХОДА В ЭВОЛЮЦИОННОМ РАЗВИТИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто особливості сучасних процесів динаміки систем, що самоорганізуються. Досліджується особливий адаптивний стан складних динамічних систем. Підкреслюється важли-